

Andrii Zaiats

(Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0001-8744-9852>

e-mail: andrij_zajac@yahoo.com

Волинське містечко Торговиця у XVI – першій половині XVII ст.

Torhovytisia, the Volhynian Town in the 16th – the First Half of 17th Century
Miasteczko wołyńskie Targowica w XVI – pierwszej połowie XVII wieku

АНОТАЦІЯ (НОВА)

У статті прослідковано витoki міського статусу Торговиці, а також з'ясовано всіх її власників: Немира Рязановича, Михайла Васильовича, князів Корецьких, Масальських, а також Лещинських, і Станіслава Казимира Беневського. Особлива увага звертається на отриманні Торговицею в 1562 р. локаційного привілею, що започаткував новий етап в її розвитку. Незначна чисельність населення Торговиці в досліджуваний період дозволяє класифікувати її як мале місто (містечко), яке включало замок та передмістя. Основна забудова була дерев'яною, міські укріплення – дерев'яно-земляними. Серед культових споруд Торговиці фіксується одна церква.

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Andrii Zaiats, the Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies of the Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska Street, 79000 Lviv, Ukraine				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies of the Ivan Franko National University of Lviv				
SUBMITTED: 2023.10.23	ACCEPTED: 2024.03.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		 
				

Міське самоврядування, очевидно, забезпечувалося магдебурзьким правом, оскільки є згадки про діяльність бурмістрів. Розкрито значення ремесла, торгів, ярмарків та ширше підприємницької діяльності міщан у економічному житті Торговиці. З'ясовано, що місто часто віддавалося в оренду. Проаналізовано непрості стосунки міщан із шляхтою. Соціально-економічний рівень розвитку Торговиці в поєднанні з культовими спорудами у місті робили її певним центром для оточуючої її округи.

Ключові слова: Волинь, Торговиця, шляхта, магдебурзьке право, міщани

ABSTRACT

The article traces the origins of the city status of Torhovytsia, and also finds out all its owners: Nemyrya Ryazanovych, Mykhailo Vasyliovych, princes Koretsky, Masalsky, as well as Leshchynsky, and Stanislaw Kazymir Bienievsky. Special attention is paid to the fact that Torhovytsa received a location privilege in 1562, which initiated a new stage in its development. The small population of Torhovytsia during the research period allows it to be classified as a small town (town), which included a castle and a suburb. The main buildings were wooden, the city fortifications were made of wood and earth. Among the religious buildings of Torhovytsia, only one church is recorded. City self-government was obviously ensured by Magdeburg law, as there are references to the activities of mayors. The importance of crafts, trades, fairs and, more broadly, the entrepreneurial activities of the townspeople in the economic life of Torhovytsa is revealed. It turned out that the city was often rented out. The difficult relations between the burghers and the nobility are analyzed. The socio-economic level of development of Torhovytsa in combination with religious buildings in the city made it a certain center for the surrounding district.

Key words: Volhynia, Torhovytsia, nobility, Magdeburg law, burghers

STRESZCZENIE

W artykule wyjaśniono genezę statusu miejskiego Targowicy i sposób, w jaki znalazła się ona w posiadaniu Niemiry Riazanowicza, Mychajła Wasylowicza, książąt Fedora i Iwana Koreckich, Bogusza Fedorowicza Koreckiego, Juchima Koreckiego, Bohdana Iwanowicza Masalskiego, Samuela i Karola Koreckich, Andrzeja Leszczyńskiego i jego syna Samuela i, wreszcie, Stanisława Kazimierza Bieniewskiego.

W 1562 r. Targowica otrzymała przywilej lokacyjny. Przedstawiono drogi zaludnienia miasta i ukształtowania się jego granic. Niewielka liczba ludności Targowicy pozwala na zaliczenie jej do miasteczek małych. Targowica miała zamek, przedmieście, a obwarowania miejskie były drewniano-ziemne. Większość budynków była drewniana. Nieco lepsze domy były na rynku. Wśród obiektów sakralnych Targowicy odnotowano dwa kościoły. Samorząd miejski opierał się prawdopodobnie na prawie magdeburskim, gdyż mamy wzmianki o działalności burmistrzów. Podkreśla się znaczenie targów i jarmarków w życiu gospodarczym Targowicy. Okazało się, że miasto było często wynajmowane. Analizie poddano trudne relacje mieszczan ze szlachtą. Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego Targowicy w połączeniu z zabudową sakralną miasta uczynił z niego w pewnym sensie ośrodek dla całej okolicy.

Słowa kluczowe: Wołyń, Targowica, szlachta, prawo magdeburskie, mieszczaństwo

Торговиця на правому березі р. Ікви при впадінні у р. Стир (тепер Дубенський район Рівненської області) відоме ще з часів Київської Русі. Слов'янське поселення існувало тут щонайменше з VIII ст., а у X–XIII ст., за даними археологів, на цьому місці було розташоване укріплене городище, яке складалося з дитинця (0,4 га) та околиного міста (3,5 га)¹. Наразі не збереглися відомості про те, що було з поселенням у другій половині XIII – першій половині XIV ст. Зрештою, і наступний період XVI – першої половини XVII ст. дуже бідно представлений у джерелах, що можливо було причиною того, що історики практично не займалися дослідженням Торговиці. Однак фронтальне опрацювання волинських гродських і земських книг дало змогу відтворити історію міста в ранньомодерну добу.

2 листопада 1449 р. у Луцьку великий князь литовський Казимир IV видав Немирі Рязановичу привілей, в якому повідомлялося, що за вірну службу йому надавалося кілька сіл, серед них й Торговиця. Фактично це було не надання, а підтвердження, про що свідчить наступна фраза: „по тому, как было при великомъ князи Витовте и как тепере Немиря держить”². Немира Рязанович походив з відомого роду Корчаків і належав до однієї із найзаможніших родин Волині першої половини – середини XV ст. та входив до ближнього оточення князя Свидригайла³. Протягом 1445–1451 рр. він був луцьким старостою⁴, використовував герб із зображенням трьох врубів⁵, а його дочка Марія стала дружиною князя Михайла Васильовича Чорторийського⁶. Немирин син – Война-Яків був одружений з Марією, донькою князя Михайла Семеновича Степанського⁷. В оточенні

¹ Б. Прищепа, *Погоринські міста в X–XIII ст.*, Рівне 2016, с. 144, 162–164; А.В. Куза, *Древнерусские городища X–XIII вв. Свод археологических памятников*, Москва 1996, с. 9, 158.

² *rašymų knyga* 3, wyd. L. è, A. Baliulis, Vilnius 1998, s. 59.

³ О. Halecki, *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915, s. 47.

⁴ *Urządnicy Wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. M. Wolski, Kórnik 2007, s. 95.

⁵ О. Однороженко, *Геральдика членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича*, в: *Студії і матеріали з історії Волині*, red. В. Собчук, Кременець 2012, с. 170–171.

⁶ Н. Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, Київ 2008, с. 325; В. Собчук, *Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст.*, Кременець 2014, с. 69.

⁷ В. Собчук, *op. cit.*, с. 110–111.

князя Свидригайла Немира знаходився щонайменше з 1424 р.⁸ Упродовж 30-х років XV ст. він неодноразово очолював військові заходи Свидригайла та виконував його дипломатичні доручення⁹. Як довго Торговиця перебувала у його володінні, невідомо. Очевидно, поселення поступово розросталося, бо під 1509 р. згадується Торговицька волость¹⁰.

12 червня 1511 р. Сигізмунд I за вірну службу надав князям Федору та Івану Івановичам Корецьким „дворъ нашъ Луцкого повету на имя Торговицу и села того двора Рудлев, Бабалок, Белый Берег, и съ слугами путными и людьми тяглыми, и зъ землями пашными и бортными, и съ сеножатми, и з лесы, и з дубровами, и з гаи, и съ хмелники, и з боры, и з ловы звериными и пташъими, и з езы, и зъ озеры, и з реками, съ ставы, ставищи, и з млыны и з ихъ вымелками, и с торгом, и з мытом, есть ли будетъ съ стародавна тамъ торгъ и мыто бывало, и з бобровыми гоны, и со всими их входы, и з данми грошовыми и медовыми и куничными, и службами и податки всими”¹¹. Дві частини цього надання дісталися князю Федору, а одна – Іванові. Зазначено, що дано це їм, їхнім дітям і потомкам навечно, з правом продати чи обміняти. Утім, відомо, що перед князями Корецькими Торговиця належала великокнязівському писарю Михайлу Васильовичу, але коли він був у посольстві до Орди, Сигізмунд I передав поселення Корецьким і тепер, як компенсацію, у березні 1512 р. він надав своєму писарю село Свинюхи¹². У липні 1520 р. великий князь підтвердив надання 1511 р.¹³, а в серпні

⁸ О. Halecki, *op. cit.*, s. 101.

⁹ С. Полехов, *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва 2015, s. 240, 412.

¹⁰ *ц кнуга 8*, wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995, s. 333.

¹¹ *ц кнуга 9*, wyd. K. Pietkiewicz, Vilnius 2002, s. 218. Той же текст тільки під датою 21 липня 1512 р., vide: *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie*, t. 3, 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890, s. 96–97.

¹² *ц кнуга 7*, wyd. I. Ilariénė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2010, s. 532; *ц кнуга 22*, wyd. A. Blanuca, D. Vaschchuk, D. Antanavičius, Vilnius 2011, s. 26; *ц кнуга 37*, wyd. D. Baronas, Vilnius 2011, s. 458.

¹³ Центральний державний історичний архів України, м. Київ [dalej: ЦДІАУК], фонд 26, опис 1, справа 1, к. 466–466v. Опубл. vide: *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе*, cz. 8, t. 4, *Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв.*, Киев 1907, s. 134–136.

1531 р. підтвердив його вдруге, але тепер уже лише князю Богушу Федоровичу Корецькому¹⁴.

5 травня 1562 р. Сигізмунд Август видав привілей князю Богушу Корецькому з дозволом у його маєтку Торговиці „замокъ збудовавши, место при нем садити” з правом проводити торг у вівторок та два ярмарки: один на св. Юрія, а другий – на Успіння Пресвятої Богородиці, а також вільно закладати корчми¹⁵. Місто дозволялося заселяти „людми вольными, похожими, а не отъчычами и не невольниками нашими”. Цей привілей започаткував міську метрику Торговиці. Уже 1564 р. поселення було віднотоване як міське¹⁶. Оригінал привілею згорів у пожежі Межиріцького замку, що сталася 14 листопада 1570 р.¹⁷, але зберіглася вищезгадана копія в Литовській метриці.

Коли 1576 р. помер Богуш Корецький, місто формально перейшло до його дружини Марії Василівни Чапличівни. Про це можна дізнатися зі звіту в Луцькому ґроді возного Матиса Славогурського, який у жовтні 1583 р. на її прохання їздив до сина Юхима Корецького питати, чи не буде він чинити їй перешкоди у володінні Торговицею. На це князь відповів, що не буде перешкоджати, бо місто їй записав його батько – Богуш, і він визнає законне володіння матері Торговицею¹⁸. Подальші події дають підстави поставити під сумнів реальне володіння Марією Богушевою Корецькою містом, радше цим прикривався її син Юхим.

Претензії на частину Торговиці і сіл волості виставив князь Богдан Іванович Масальський¹⁹, мати якого, княгиня Ганна Корецька, була дочкою Івана Івановича Корецького, а йому, згідно згаданого вище великокнязівського надання 1511 р., належала третина маєтку. Богдан Масальський твердив, що батько Юхима, Богуш, у 1562 р. передав

¹⁴ s. 134–135.

ц *knyga 15*, wyd. A. Dubonis, Vilnius 2002,

¹⁵ Российский государственный архив древних актов [dalej: РГАДА], фонд 389 [Литовская метрика], опис 1, дело 38, к. 341v–342. Надання торгу відразу активізувало торговельну діяльність навколишніх селян, які почали приїздити до Торговиці продавати, купляти чи обмінювати різноманітні товари і речі. ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 6, к. 3.

¹⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 6, к. 3.

¹⁷ ЦДІАУК, фонд 26, опис 1, справа 2, к. 543.

¹⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 30, к. 501–501v.

¹⁹ Про князів Масальських *vide*: В. Поліщук, *Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви*, Київ 2007; *idem*, *Городенська гілка князів Масальських на Волині у XVI ст. (руська титулована знать Великого князівства Литовського у структурі шляхетського землеволодіння)*, „Український історичний журнал” 2008, 2, s. 4–16; В. Собчук, *op. cit.*, s. 52–53.

йому частину його материзни: 15 дворич в Баболоках, 15 дворич і 7 путних бояр у Рудлеві, яких він отримав від свого батька, Івана Масальського, для поділу з братом Василем. По смерті Івана Масальського в 1571 р. Богуш Корецький відібрав у Богдана Масальського його материзну: 30 чоловік у Торговиці, 20 – в селі Бережок зі всіма приналежностями. Коли не стало Богуша, Богдан Масальський позивав до суду його дружину Марію, але вона визнала, що містом володіє її син Юхим. Після цього Богдан кілька років поспіль позивав до суду Юхима Корецького, однак князь не ставав до суду, вперше відмовившись військовою службою під Полоцьком, а три рази – хворобою²⁰.

У 1584 р. луцький земський суд присудив Богдану Масальському половину маєтку і вислав возного Григорія Вербського ув'язати князя у володіння під зарукою 13 тисяч кіп грошей литовських, однак Юхим Корецький не дозволив цього. На засіданні гродського суду в липні 1585 р. уповноважений від Юхима Корецького, Мацей Стемпковський, заявив, що Торговиця є у володінні матері його підопічного, Марії, якій місто записав чоловік і під тим претекстом просив увільнити Юхима Корецького від позову. Натомість уповноважений від Богдана Масальського, Григорій Дедеркал, відповів, що княгиня Марія, будучи позвана до суду його клієнтом, заперечила своє право на Торговицю, тому і позивають її сина та показав декрет луцького земського суду від 14 січня 1579 р. Крім того, Григорій Дедеркал звернув увагу суддів на те, що коли до Торговиці приносили позови Юхиму Корецькому, то він не заперечував, що є власником міста, а лише уникав появи в суді. Суд вирішив, що ця справа є компетенцією земського суду, зі свого боку Богдан Масальський просив дозволу апелювати до королівського суду, що йому дозволили²¹.

Король залишив у силі рішення земського суду 1584 р., і за Богданом Масальським було визнано половину Торговиці та сіл Бережка, Рудліва та Лихачівки²². У лютому 1586 р. Юхим Корецький уступив за записом Богдану Масальському низку своїх маєтків, отримавши натомість у своє повне володіння Торговицю та два села: Бережок і Лихачівку²³. Утім, ситуація мала подальший, достатньо несподіваний розвиток.

У червні 1613 р. возний Жигимонт Ленський у Луцькому гроді свідчив, що по недавній смерті князя Юхима Корецького ввів у володіння Торговицею його синів Самуеля та Кароля. При цьому возний

²⁰ РГАДА, фонд 389, опис 1, дело 198, к. 159v–160v.

²¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 28, к. 1146–1152.

²² РГАДА, фонд 389, опис 1, дело 198, к. 161v.

²³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 38, к. 623–624.

зазначив, що це відбулося „за власным позволением и добровольным уступеньем” князів Криштофа, Андрія і Стефана Ярошевичів Масальських, які, як і їхній батько Ярош та дід Василь, були дідовими власниками Торговиці, але продали на вічність Торговицю князю Юхиму Корецькому. За яку суму і коли Торговиця була продана, у документі не згадується²⁴. Також залишається незрозумілим, яким чином місто опинилося в руках Масальських.

Невідома, як довго володіли містом Самуель та Кароль Корецькі, але місто належало, мабуть, старшому Самуелю²⁵, який загинув у 1622 р. Далі містом володів, як опікун Анни, дочки Самуеля, Кароль Корецький²⁶, однак подимний податок 1629 р. з міста сплачено від імені київського підкоморія і овруцького старости Стефана Немирича²⁷, який тримав місто у заставі²⁸, і в 1630 р. його названо „державцею”²⁹.

У травні 1639 р. власником Торговиці названо Андрія Лещинського, белзького воєводи, а в подальшому дерптського воєводу³⁰. До нього місто, очевидно, перейшло завдяки одруженню в 1636 р. з єдиною донькою Самуеля Корецького Анною³¹, і він володів Торговицею до смерті в 1651 р.³² Після цього щонайменше впродовж 1651–1654 рр. місто належало його сину Самуелю³³, однак у 1662 р. Торговиця вже була власністю Станіслава Казимира Бенєвського³⁴.

²⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 94, к. 520.

²⁵ Саме він у квітні 1619 р. здавав в оренду місто Андрію Косаковському. ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 112, к. 64.

²⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 131, к. 144v; Archiwum Narodowe w Krakowie [dalej: ANK], Archiwum Sanguszków [dalej: AS], Teki rzymskie, sygn. XXXVII/46, к. 349–351.

²⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 170, к. 438. Державцею Торговиці С. Немирич був щонайменше з травня 1624 р. ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 137, к. 624. (Про державця йде мова у посиланні 29).

²⁸ ANK, AS, Teki rzymskie, sygn. XXXVII/66, к. 429–430.

²⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 172, к. 221.

³⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 169, к. 196.

³¹ J. Maciszewski, *Korecki Samuel*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 60–62; Н. Яковенко, *op. cit.*, s. 318.

³² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 249, к. 122v–124; справа 265, к. 250v–251; справа 267, к. 73–73v, 280v–281.

³³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 268, к. 830–831; справа 274, к. 591v–592; справа 186, к. 431–431v; справа 276, к. 582–582v, 627–627v.

³⁴ *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе*, cz. 7, t. 3, *Акты о заселении Юго-Западной России*, Киев 1905, s. 136.

Коли і яким чином він оволодів містом, з'ясувати не вдалося. Утім, відомо, що в листопаді 1669 р. Станіслав Беневський отримав королівський привілей на проведення у місті трьох ярмарок³⁵.

У цей час у місті був замок³⁶ та церква Вознесіння Господнього³⁷. Згадується також ринок та передмістя³⁸. Географічне розташування містечка було доволі зручним: воно сполучалось із сусідніми та віддаленими поселеннями як сухопутними, так і водними шляхами. На північ з міста йшов шлях на Луцьк³⁹, на захід – до Олики⁴⁰, на південь через Муравицю – до Дубна⁴¹, на захід через Баківці – на Торчин⁴².

Вже сам факт заснування міста сприяв припливу населення. У локаційному привілеї (1562 р.) йшлося про те, щоб заселяти місто вільними людьми, але практика життя вносила корективи, оскільки вільних людей було не так й багато, а власники завжди прагнули збільшити кількість міщан, тобто платників податків. У листопаді 1566 р. Петро Загоровський скаржився на війта і міщан, які кілька разів вночі приїжджали до його села Малів і сприяли втечі чотирьох родин до Торговиці⁴³. Через два роки від того ж шляхтича втік до Торговиці сідельник Миско з сім'єю. Посланий П. Загоровським урядник Федір вимагав видати втікача, але війт заявив, що без відомого свого пана не може цього зробити і тоді урядник у присутності возного заручив його у сумі 500 кіп грошей литовських⁴⁴. У травні 1573 р. з с. Рикани до Торговиці втекла селянка Настя. Власник села

³⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Metryka Koronna, sygn. 209, k. 189–189v.

³⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 18, к. 716v (1578); справа 35, к. 35 (1586). У замку була тюрма. ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 13, к. 228 (1572); справа 33, к. 106v (1588). В інвентарі 1619 р. є короткий опис того, що було в замку. Будинок двоповерховий, в якому на горі чотири добрих кімнати, двері на завісах, вікна скляні, на низу – п'ята кімната, в якій три скляних вікна і кімнатка, навпроти пекарня, кухня і комора. З іншого боку брами аж до воріт стайні. При воротах дві добрі комори, внизу лазня, велика стайня і дві пивниці. В замку знаходилося одне діло (гармата), друге залізне – на вежі, 17 довгих гаківниць, та 2 – коротких. ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 112, к. 64–64v.

³⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 13, к. 291v (1572).

³⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 130, к. 521 (1622); AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], dział I, sygn. 31, к. 519.

³⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 33, к. 106 (1588).

⁴⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 156, к. 868v (1627).

⁴¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 248, к. 450 (1645).

⁴² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 200, к. 290v (1643).

⁴³ ЦДІАУК, фонд 26, опис 1, справа 1, к. 86–87.

⁴⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 10, к. 148.

Іван Борзобагатий Красенський, бажаючи її повернути, звернувся з відповідним проханням до війта, але не лише не отримав допомоги, а, навпаки, війт усіляко перешкоджав цьому. Коли ж шляхтич знайшов втікачку, то війт наказав міщанам забрати її⁴⁵. Павло і Михайло Баковецькі в березні 1588 р., їдучи до Луцька, зупинилися в Торговиці і там впізнали жінку збіглого селянина та просили помістити її тимчасово до замкової в'язниці, але урядник Парфен Голузнич, „на квалтъ у звонокъ зазвонивши”, разом з міщанами відібрав затриману, обізвавши та побивши шляхтичів⁴⁶. У січні 1604 р. з с. Баковець до Торговиці втік підданий Григорія Баковецького, якого шляхтич також не зміг повернути⁴⁷. Юрій Вербицький скаржився на торговицького урядника Олександра Литинського, який в ніч з 27 на 28 січня 1610 р. наслав підданих з с. Баволоки до села скаржника Мстишин і „обычаем злодийским” викотив три сім'ї з майном. Ю. Вербицький вислав у погоню слуг, які наздогнали втікачів біля с. Баволоки і зажадали від торговицького урядника видати їх, але натомість були побиті та пограбовані⁴⁸. У березні 1624 р. князь Кирик Масальський скаржився, що його піддану з с. Волнич Мотрону Онушиху переховують у Торговиці. Місто в цей час було в оренді дубенських євреїв Мошка і Мордухя. Відповідали в суді урядник орендарів, єврей Яків та війт Івашко Дурицький, які просили відкласти справу на два тижні, бо від них вимагали присягнути, що вони не викочували і не переховували ту піддану, на що князь погодився. Відповідачі обіцяли, що знайдуть і повернуть її, однак, коли через два тижні виявилось, що міщани слова не дотримали, князь у присутності возного міщан „в тысячи копах арештовал”⁴⁹.

Не завжди збіглих селян вдавалося утримати в місті. Іван Єлович Букоємський скаржився, що у вересні 1579 р. з його с. Букойма до Торговиці втік підданий Карпо з сім'єю⁵⁰. Це твердження шляхтич мав засвідчити присягою, але щоб цього не допустити, торговицький урядник Стефан Сербин, „не ведучи до присяги пана Ивана Букоемского, оного подданого, збега Карпца, самого выдал и к тому жону, дети и всю маетность его, што колвекъ ест, так збоже молоченое и не молоченое”⁵¹. Аналогічний випадок стався у травні 1580 р., коли

⁴⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 14, к. 110v–111v.

⁴⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 33, к. 106v, 114–115.

⁴⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 70, к. 31; справа 71, к. 56v.

⁴⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 86, к. 217v–218.

⁴⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 137, к. 150–151.

⁵⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 20, к. 306.

⁵¹ *Ibidem*, к. 410v–411.

той же урядник видав збіглого від Захарія Лагодовського селянина Кирила⁵². Деколи сторони укладали так зване „єднання”, тобто угоду про примирення. Так, з неназваного маєтку князя Марка Сокольського до Торговиці втекла сім’я з майном. Спочатку князь подав скаргу до Луцького гроду, але в подальшому сторони вирішили полюбовно залагодити цю проблему. Княгиня Марія Корецька зобов’язалася видати втікачів, якщо вони перебувають у місті, а випадку їхньої відсутності вчинити в луцькому замку справедливість своєму підданому Сенку Князику, якого Марко Сокольський уважав „викотцею”⁵³.

Торговицю умовно можна назвати малим містечком, і в джерелах стосовно неї здебільшого вживали термін „містечко”, хоча траплялися й казуси. Так, у 1609 р. Торговиця названа послідовно „містечком” – „містом” – „містечком”⁵⁴. Поборовий реєстр 1578 р. фіксує в місті 12 будинків ринкових, 15 – вуличних, 18 – халуп убогих, 22 – халупи злиденні, 16 – загородників, 10 – огородників⁵⁵. Поборовий реєстр 1580 р. додає ще 17 будинків передміських⁵⁶. Ці дані, зважаючи на неповноту поборових реєстрів, що відзначали дослідники⁵⁷, все ж дають приблизне уявлення про тогочасну Торговицю.

Сплата з міста чопового в 1630 р. засвідчила, що викурювання горілки та варіння пива були не останнім заняттям міщан. Так, було виготовлено простої горілки 2949 кварт, „аквавіти” – 260 кварт і 17 варів пива (один вар близько трьох бочок)⁵⁸.

Більш достовірним був подимний податок 1629 р. Згідно з його даними в місті було 142 будинки⁵⁹. У 1632 та 1642 рр. у місті зафіксо-

⁵² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 21, к. 519v–520.

⁵³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 30, к. 449–450.

⁵⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 83, к. 260, 268v, 274v.

⁵⁵ AGAD, ASK, dział I, sygn. 31, k. 369v.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 519.

⁵⁷ А.И. Баранович, *Население предстенной Украины в XVI в.*, в: *Исторические записки*, т. 32, Москва 1950, s. 202–203; А.П. Батурин, *Податные реестры и изучение сдвигов в польской деревне XVII в.*, „Вестник Ленинградского университета. История. Язык. Литература” 1978, 20, 4, s. 135–139; М.Г. Крикун, *Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 1980, 16, s. 75; M. Horn, *Zaludnienie województwa bełskiego w 1630 roku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1960, 21, s. 76–78; idem, *Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w pierwszej połowie XVII w. Zagadnienia kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 151–156; idem, *Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550–1650*, „Przegląd Historyczny” 1970, 61, 3, s. 403.

⁵⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 172, к. 220v–222, 647v.

⁵⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 170, к. 438.

вано відповідно 7 та 15 єврейських будинків⁶⁰. Важливу інформацію про місто подає інвентар 1619 р., який передував здачі Торговиці в оренду Андрію Косаковському. В інвентарі виділено 69 міщан, які мали у своєму розпорядженні волочні наділи землі, троє міщан мали 1,5 волочні наділи і п'ятеро володіли двоволочними наділами. Серед останніх згадано коновала (без зазначення імені), слюсаря Мосія, двох священників та Дмитра Коноваленя. Утім, очевидно, що для цієї категорії міщан основними заняттями були сільськогосподарські роботи, хоча серед них зустрічаємо також кравця, слюсаря, чотирьох бояр та чотирьох гайдуків. Повинності цих міщан визначені так: з волоки платять чиншу по два золотих, мають орати два дні на зиму і так само на весну, жати мають два дні озимину і два дні яровину. Крім того, зазначена потреба возити – один день озимину і один – яровину. Підводи повинні були давати до Бугу, або дві фури – до Казимира: одну взимку, другу – влітку. Передбачені були також шарварки для потреб ставу. Окремо в інвентарі виділено 38 загородників, серед них четверо ковалів, по троє шевців і рибаків, по двоє млинарів та кушнірів, по одному пастуху, ткачу, козорізу і лісничому. До повинностей загородників віднесено: жати по одному дню на озимині і ярині; скирти, які звозять міщани, укладати в гумні та давати з кожного дому гайовому по курці. Біля міста знаходився став з греблею, на якій було два млини: один – на три кола, а другий – на два. На передмісті розташовувався великий сад, в якому була пасіка на 22 вулики⁶¹. На свято Вознесіння в місті проводився ярмарок⁶².

Локаційним привілеєм 1562 р. у Торговиці було дозволено заснувати місто, але в документі не згадано про надання маґдебурзького права. Можливо, невдовзі такий привілей був виданий, бо такий стан речей був характерний для Волині, де рідше видавався локаційно-маґдебурзький привілей, а частіше – просто локаційний⁶³. Принаймні у червні 1569 р. згадується торговицький бурмистр Матвій Малишко, що свідчить про надання такого права. Під 1571 та 1572 рр. луцькі гродські книги фіксують торговицьких писарів – відповідно Павла та Афанасія Семеновича⁶⁴. Водночас не збереглися ні замкові, ні міські книги, а фрагментарність відомостей про Торговицю у гродських та

⁶⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 184, к. 99v; справа 229, к. 800v.

⁶¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 112, к. 64–65v.

⁶² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 51, к. 164 (1598 р.).

⁶³ А. Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, Львів 2019, с. 51–52.

⁶⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 13, к. 55v, 291v.

земських книгах не дає змоги детально дослідити міське управління та самоврядування.

Відомо, що міське самоврядування очолював війт. Збереглися відомості про кількох з них. Першим згадується у червні 1567 р. Андрій Сікорський⁶⁵. У березні 1568 р. війтом названо якогось Михна⁶⁶, а в травні 1573 р. – Тишка⁶⁷. У травні 1610 р. війтом був Григорій Солнце, який разом з урядником Олександром Литинським оскаржував холмського хорунжого Яна Жолкевського, піддані якого підпалили гай під селом Підгайцями, в якому згоріло до трьох тисяч дерев, та спалили заготовлені для будівництва кілька десятків тисяч колод⁶⁸. Під 1624 р. маємо згадку про Івашка Дурицького⁶⁹, а наступного року та в 1626 р. війтом був Левко Дурицький⁷⁰. Чи були вони між собою родичами, важко сказати, але припустити це можемо.

Війти займалися міськими справами, а урядники – не лише міськими, а й проблемами волості, тобто сіл, що належали до міста. У джерелах урядників ще називали старостами/підстаростами або намісниками⁷¹. Першим з урядників у липні 1573 р. згадується Мартин Іскрич, якого брати Іван та Богдан Перекладовські звинуватили в порушенні граничних меж і захопленні землі в їхньому маєтку Перекладовичі⁷². У 1579–1580 рр. джерела фіксують як урядника шляхтича Стефана Сербіна⁷³. Щонайменше від 1590 до 1593 р. урядником був Парфен Голузка, який так активно обороняв інтереси княгині Марії Богушівни Корецької в її протистоянні з сином Юхимом, що був побитий та викрадений слугами князя Юхима⁷⁴. У подальшому він був луцьким лентвійтом та міським писарем⁷⁵. У першій половині XVII ст. урядниками були: Олександр Литинський (1609–1610)⁷⁶,

⁶⁵ ЦДІАУК, фонд 26, опис 1, справа 1, к. 31; фонд 28, опис 1, справа 1, к. 40.

⁶⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 10, к. 148.

⁶⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 14, к. 110v–111.

⁶⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 86, к. 583.

⁶⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 137, к. 150.

⁷⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 151, к. 123v; ANK, AS, Teki arabskie, sygn. 116/18, к. 11.

⁷¹ А. Заяць, *Урядники волинських приватних міст другої половини XVI – першої половини XVII століть*, „Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції” 2021, 274, s. 57.

⁷² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 14, к. 235v–236.

⁷³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 20, к. 410v–411; справа 21, к. 519v; справа 22, к. 390.

⁷⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 38, к. 478v; фонд 26, опис 1, справа 8, к. 666.

⁷⁵ А. Заяць, *Міське*, s. 160, 428, 435.

⁷⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 84, к. 446v–447v; справа 86, к. 217v–218, 582–583.

Станіслав Билецький (1606, 1614)⁷⁷, Миколай Лисовицький (1616)⁷⁸, Левко Дурицький (1618)⁷⁹, Войтех Вросек (1630)⁸⁰, Юзеф Синицький (1632)⁸¹, Криштоф Біскупський (1643)⁸² та Миколай Чарнота (1649)⁸³.

І вїт, і урядник традиційно були залучені до міського судочинства, однак брак джерельних даних не дає змоги висвітлити це питання. Можемо твердити, що до судочинства був також причетний власник. Так, у травні 1606 р., коли міщани поранили Григорія Баковецького, князь Юхим Корецький визначив час, аби шляхтич прибув до міста, де йому буде „вчинена справедливість”. Впродовж трьох днів возні Ян Волотовський і Андрій Душевський перебували з цією метою в місті, однак Григорій Баковецький не прибув і не прислав нікого з поясненнями, що й засвідчили возні⁸⁴.

Застосовували в місті й так зване „гоніння сліду”, тобто відведення від себе провини. У вересні 1625 р. возний Миколай Мигонський свідчив у Луцькому гроді, що, маючи при собі двох шляхтичів, був у потребі князів Корецьких і торговицьких міщан, які на прохання Мартина Домбровського провадили „гоніння сліду” вкрадених з його села Боремель коней, слід яких привів до торговицької діброви. Міщани, аби очиститися при возному, „с того гаю торговицького ажъ до гостинца, который идет до Луцка с Рудлова и Торговици, привели и на томъ гостинцу где уторованемъ гостинца великого слиду знат не было куды бы се обернулъ, становши з кгрунту кнежат ихъ мл слид вывели и од маетности кнежат ихъ мл торговицькое одпровадили и то мною вознымъ осведчили”⁸⁵.

Спори з міщанами з інших міст зазвичай вирішували у гроді, але не раз розв’язували їх полюбовно. Так, у вересні 1573 р. у Сенця Хіхлушки з містечка Білева виявили краденого коня торговицького міщанина Олешка Ватеревища і спершу справа мала розглядатися

⁷⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 76, к. 274v–275; справа 97, к. 54, 120; справа 99, к. 269v.

⁷⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 103, к. 797v.

⁷⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 110, к. 174–175.

⁸⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 172, к. 220v–221v. Цього шляхтича названо і старостою, і урядником.

⁸¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 184, к. 99v. Його названо намісником, і він слідкував за правильністю плати євреями подимного по три золотих з дому.

⁸² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 200, к. 290–290v. Його названо шляхтичем.

⁸³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 263, к. 812–812v. Його названо старостою.

⁸⁴ ЦДІАУК, фонд 26, опис 1, справа 15, к. 297v–298.

⁸⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 145, к. 679.

у гроді, але міщани заявили, що „не вдаючися у жадъное право з собою погодили”⁸⁶.

Маєткові чи особистісні протистояння між шляхтичами часто вели до взаємних нападів на маєтності. У лютому 1637 р. слуги Мартіна Калиновського здійснили наїзд на Торговицю⁸⁷. Натомість у липні 1577 р. Василь Борзобогатий Красенський скаржився, що слуги і міщани торговицькі княгині Марії Корецької напали на його маєток Ставрів, побили і пограбували його підданих⁸⁸. У жовтні 1605 р. Андрій Борзобогатий Красенський скаржився на торговицьких міщан за вирубку в його запусті кількох десятків возів лози⁸⁹. У лютому 1614 р. торговицькі міщани були залучені старостою Станіславом Билецьким до нападу на село Воля Миковецька Адама Чаплича Шпановського⁹⁰. Боярин з Жидичинського монастиря Миколай Стрибель у червні 1621 р. скаржився на торговицьких міщан за наїзд на борецький ліс та пороблення шкод⁹¹. Подібна скарга на міщан була подана від Миколая Чапського в липні 1646 р. за вирубку кількох десятків возів дерева з лісу поблизу села Злочівки⁹².

Іноді в ролі постраждалих виступали й шляхтичі. Іван Перекладовський у жовтні 1580 р. скаржився на війта (ім'я не вказане, у документі пропуск) за побиття його і сина, коли він перебував у місті⁹³. Остафій Перекальський з братом Іваном у липні 1593 р. перебував у місті в єврея Абрашки. Урядник Парфен Голузка з сотнею міщан прийшли до будинку, схопили братів і відвели до замку, де їх побили і пограбували. Власниця міста, Марія Чаплянка Богушева Корецька, виправдовуючись, твердила, що такого наказу не давала і готова на цьому принести присягу⁹⁴. Павло Кенцевич (1624), проїжджаючи через Торговицю, був затриманий міщанами на чолі з війтом Левком Дурицьким, кинутий до замкової в'язниці, побитий і пограбований⁹⁵. Подібна історія сталася також у липні 1643 р. Шляхтич Станіслав Кореневський їхав з села Баковець через Торговицю до села Смордви і був затриманий міщанами, якими керував староста Криштоф Біскупський. Шляхтича побили та пообзивали „словами

⁸⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 14, к. 370v.

⁸⁷ РГАДА, фонд 389, опис 1, дело 215, к. 1v–2.

⁸⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 17, к. 492–492v.

⁸⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 75, к. 447–448.

⁹⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 97, к. 54, 120–120v.

⁹¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 123, к. 279–279v.

⁹² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 252, к. 52–53v.

⁹³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 22, к. 508–508v.

⁹⁴ ЦДІАУК, фонд 26, опис 1, справа 8, к. 666–667v.

⁹⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 140, к. 883–884.

непристойними, гонорови его шляхецкому шкодячими”⁹⁶. Станіслав Перекладовський у серпні 1645 р. їхав з Муравиці через Торговицю, де його єврей Шолом Калманенята почав обзивати непристойними словами. Коли шляхтич пішов поскаржитись на це до братів Юрія і Яна Крогулецьких, які мали місто в посесії, то його також образили словесно, побили і кинули до в’язниці. Виправдовуючись, брати пояснили, що зробили це тому, що шляхтич попередньо вчинив напад на будинок того єврея і поранив його⁹⁷.

Розповсюдженням явищем того часу були жовнірські постої, так звані „лежі”, які були додатковим тягарем для міщан. Зокрема, перебуваючи на постої в Торговиці, у червні 1595 р. рота Мацея Лещинського робила різні безчинства⁹⁸. У березні 1599 р. жовніри роти Яна Тарновського самочинно стали на постій у місті і під час перебування займалися грабунками міщан⁹⁹. Траплялися в місті також пожежі¹⁰⁰.

У Торговиці була також митниця¹⁰¹, і на дії митників не раз нарікали ті, хто її проїжджав¹⁰². Зокрема, у липні 1612 р. підданий князя Олександра Заславського Ілляш Мельник скаржився на Мошка Юдича та Іллю, які незаконно взяли у нього мито. За рішенням Люблінського трибуналу вони мали заплатити потерпілому 200 польських гривен, або в цій сумі ув’язати в свої будинки. Однак возний Єремій Радочинський свідчив, що євреї не захотіли віддати гроші і не дозволили ув’язати в свої будинки¹⁰³. У серпні 1613 р. Григорій Ушек-Куликовський оскаржував дії митників Абрама та Іллі, які неначе вимагали у його підданих незвичке мито, однак митники заявили, що ніякого мита не брали, на цьому присягнули і суд виправдав їх¹⁰⁴. У січні наступного року митника Абрама звинуватив у взятті незаконного мита з восьми його підданих луцького бурграбія Адама Олшамовського. За кожного з підданих був поданий окремий позов. Через ігнорування судового засідання судді призначили митнику штраф у 100 гривен за кожного підданого¹⁰⁵. Той же шляхтич оскаржував дії єврея Абрама, який несправедливо взяв мито у його

⁹⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 200, к. 291v.

⁹⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 258, к. 448v–453v.

⁹⁸ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділ рукописів, фонд 5 [Осолоїнські], справа 4048 II, к. 88.

⁹⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 55, к. 287v–289.

¹⁰⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 211, к. 189–189v (1638 р.).

¹⁰¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 14, к. 493 (1573 р.); справа 44, к. 44 (1593 р.).

¹⁰² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 57, к. 30v–31 (1599 р.).

¹⁰³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 93, к. 710–711v.

¹⁰⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 96, к. 408v–409v.

¹⁰⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 98, к. 19–30, 53–60.

голешівського підданого Панаса та забрав коня в іншого підданого Дмитра¹⁰⁶. Справа мала продовження в листопаді 1614 р., коли митник через ігнорування судових засідань і небажання сплатити штраф, за рішенням Люблінського трибуналу, отримав баніцію¹⁰⁷.

Подеколи зловживання митників приносили їм серйозні проблеми. Так сталося з митником Завелом. У лютому 1627 р. на нього поскаржилися Андрій Комаровський та Вавринець Скарбошевський, піддані яких їхали через місто до Олики на торг, і з них було взято незаконне мито¹⁰⁸. Митник на суд не з'явився, і Андрій Комаровський з цієї причини вніс до городу так звану „пильність”¹⁰⁹. Суд присудив митнику сплатити штраф по 100 гривен кожному зі шляхтичів¹¹⁰, однак той цього не зробив, і в червні возний Томаш Лобкович вручив Завелю два трибунальських позови від згаданих шляхтичів¹¹¹. У підсумку митник змушений був залагодити цей конфлікт, очевидно, матеріально винагородивши потерпілих, бо у квітні наступного року шляхтичі його квітували і звільнили від позовів, зазначивши, що „жадного южъ претексту правного в той справе до менованого жида не заставаючи, южъ самую баницію и публикацию и въвес процес правный касуют и уморают и в нивеч оборочают часы вечными”¹¹².

Власники Торговиці нерідко позичали гроші, але не завжди їх вчасно повертали. Найбільше у цьому відзначились князі Юхим та Самуель Корецькі. Острозькі євреї Герш, Мошко, Міхель та Вігдор Єфраїмовичі (1599) позичили князю Юхиму Корецькому 164 копії грошей литовських, які він вчасно не віддав, а ув'язати за борг у Торговицю не дозволив¹¹³. Львівський міщанин Ян Торосович позичив князю Юхиму Корецькому 1600 золотих, які той вчасно не повернув, і в січні 1602 р. возний Станіслав Янковський зробив невдалу спробу за борг ув'язати міщанина у Торговицю¹¹⁴. Федір Вільгорський позичив Юхиму Корецькому 2900 золотих, які князь також вчасно не повернув, і у квітні 1606 р. возні Михайло Поповський та Іван Палинський з двома шляхтичами та луцьким земським писарем Михайлом Гулевичем Воютинським і луцьким земським суддею

¹⁰⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 99, к. 274v–275v.

¹⁰⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 98, к. 717v–720.

¹⁰⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 157, к. 33–33v.

¹⁰⁹ *Ibidem*, к. 197–197v.

¹¹⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 156, к. 868–869v, 870v–871.

¹¹¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 157, к. 327–328.

¹¹² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 160, к. 740–740v.

¹¹³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 55, к. 351–352.

¹¹⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 66, к. 76v–77.

Іваном Хрінницьким зробили спробу ув'язати Ф. Вільгорського в замок і місто, але урядник Станіслав Билецький завадив цьому¹¹⁵. За неповернення Юхимом Корецьким боргу 1500 золотих холмському хорунжому Яну Жолкевському возний Фронц Бромірський у серпні 1609 р. спробував ув'язати позичкодавця в Торговицю, але перешкодив цьому рішучий протест урядника Олександра Литинського¹¹⁶. Князь Андрій Масальський у жовтні 1613 р. за борг перед ним Юхима Корецького у 1800 золотих позивав до суду вдову і дітей князя, вимагаючи сплатити боргабо ув'язати в Торговицю, однак діти і вдова покійного не допустили цього¹¹⁷. Возний Михайло Селецький свідчив у гроді, що 4 липня 1616 р. за борг (сума не вказана) Самуеля Корецького перед волинським стольником Андрієм Клементовичем зробив спробу ув'язати його в Торговицю, але не допустив цього урядник Миколай Лисовицький¹¹⁸. Князь Самуель Корецький заборгував двома записами Павлу Моглевському гроші. Першим записом – 816 золотих 20 грошів, які вчасно не повернув, після чого спрацювали штрафні санкції і борг зріс до 2450 золотих. Другим записом – позичив тисячу золотих, які також вчасно не віддав, і совитість та шкоди збільшили суму до трьох тисяч золотих. Спроба ув'язати П. Могилевського за цей борг в місто і замок не вдалася через спротив урядника Левка Дурицького¹¹⁹. Самуель Корецький заборгував Андрію Гулевичу 400 золотих. По смерті князя і А. Гулевича син останнього, чернець луцького домініканського монастиря Іполит, доручив пріору монастиря Яцинкту Любонському стягнути борг, що зріс через штрафні санкції до 1200 золотих з дочки князя Анни, або ув'язати її в місто. Таку спробу було зроблено у квітні 1625 р., однак цьому перешкодив вїт Левко Дурицький¹²⁰.

Як і по інших містечках, прибутковою справою в Торговиці були різноманітні оренди. Зокрема, у липні 1613 р. торговицький єврей Лейба орендував село Войсич¹²¹, а в 1638 р. луцький єврей Якуб Юдич орендував торговицький став¹²². Торговицькому орендарю Абраму Якубовичу (1618 р.) Станіслав Билецький та його дружина Овдотья

¹¹⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 76, к. 274v–275v.

¹¹⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 84, к. 446v–447v.

¹¹⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 98, к. 312–315.

¹¹⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 103, к. 797v–798.

¹¹⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 110, к. 174–175v.

¹²⁰ ANK. AS, Teki arabskie, sygn. 116/18, к. 3–11; ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 145, к. 55–55v, 56v–57v.

¹²¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 98, к. 402.

¹²² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 211, к. 185v–186.

Русинова Берестецька передали в заставу „подданных своих отчизныхъ на имя Демиды, Игната, Пашка обычаем заставнымъ, водлуг листу запису своего добровольного в суме пенязей у сту и петнадцати золотых полских”¹²³.

Саму Торговицю також не раз віддавали в оренду. У березні 1619 р. у Корці була укладена орендна угода між Самуелем Корецьким та Андрієм Косаковським. В оренду на три роки за 9978 золотих передавався замок, місто та п'ять сіл. Щороку потрібно було платити третину згаданої суми. У випадку татарського нападу, пошесті чи градобиття князь мав компенсувати збитки, а у випадку правових колізій мав взяти на себе судові клопоти під страхом штрафу в 3300 золотих. С. Корецький зобов'язувався з'явитися до суду за першим позовом А. Косаковського, не боронячись жодними причинами. Натомість А. Косаковський обіцяв не вимагати від міщан податків і повинностей більше, ніж зазначено в інвентарі, а гаї під містом мали пильнуватися присяглими лісничими та гайдуками¹²⁴. У 1621 р. місто було в оренді єврея Абрама¹²⁵.

Від 1622 до 1626 рр. Торговиця була в оренді дубенських євреїв Мордохая Шмойловича, Мошка Ізаковича та Шмойла Юдковича. Угоду було укладено у травні 1622 р. князем Каролом Корецьким, який потребував грошей на викуп з турецької неволі брата Самуеля. В оренду на чотири роки за 8 тисяч золотих передавалися замок і місто з селами Підложці, Підгайці, Рудлів, Баболоки та Огавчиці з усіма приналежностями і прибутками. Крім того, орендарям надавалися судові повноваження: „не допускаючи апелляций жадных до княжати его мл от судов своих, тоест зъ судами малыми и великими (о голову однакъ, тоестъ о забите, себе княжа его мл судъ zostавует) зъ кунитами мужъными и с поемными”. Князь зобов'язувався не робити жодних перешкод орендарям під страхом штрафу у 8 тисяч золотих та оплати так званих „шкод”. Земську службу, у разі потреби, мав відправляти сам князь¹²⁶.

Уже в травні того ж року Маруша Рагозянка Іванова Княгининська скаржилася на орендарів за неналежне утримання мосту. Коли жінка їхала колясою через міст, то через прогниле покриття коні провалилися. Один кінь забився, другий – скалічився, а сама шляхтянка впала у воду і ледве була врятована, також понищилися річі. Свою

¹²³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 110, к. 257.

¹²⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 112, к. 67v–68.

¹²⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 121, к. 813v–814.

¹²⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 131, к. 145–147.

шкоду позивачка оцінила у 600 золотих¹²⁷. У липні того ж року князь Василь Масальський скаржився на згаданих орендарів за побиття на ярмарку його слуг-шляхтичів, які приїхали до Торговиці купити сукно, полотно, коней та інші потрібні їм речі. Зазначалося, що євреї били їх власноручно: „перед собою положивши, кийми бити казали и сами рукою своею били”, а возний Миколай Мигоцький засвідчив побої¹²⁸. У листопаді 1623 р. слуга Кароля Корецького, Олександр Вигура, скаржився у суді на Мордохая Шмойловича та Мошка Іцковича за поганий спуск ставів: двох рудлівських і одного біля міста на р. Іква, через що прорвало греблю, і князь зазнав значних збитків¹²⁹. Війт Левко Дурицький від імені Кароля Корецького і орендарів Мошка Іцковича та Мордохая Шмойловича позивав до суду Валеріана Дембського, який тримав під Торговицею село Лихачівку і чинив шкоди орендарям: „оранем пол и обьшаров власных местских торговицких, такъ же кошенем лонкъ власных, належачих до Торговицы”¹³⁰. Натомість В. Дембський у травні 1624 р. позивав орендарів за невіддачу викраденого у його підданого Петра Уласика коня¹³¹. На судове засідання орендарі не з’явилися, справу передали до Трибуналу¹³², а возний Дем’ян Зарембський відніс відповідачам принагідний позов¹³³.

У вересні 1638 р. Ян та Федір Перекладовські скаржилися на орендарів Торговиці євреїв Файбиша (Фаїша) та Енну (Іонту) за гвалтовне та безправне пограбування 50 сінокосів¹³⁴, а у травні наступного року у грабежі речей їх звинуватив ротмістр Федір Севрук¹³⁵. Нарешті, Юрій та Ян Крогулецькі за 33 тисячі золотих тримали місто і села Підложці, Підгайці, Рудлів та Баболоки в оренді від 1645 до 1648 р.¹³⁶

Поряд з орендою Торговиця також перебувала й в заставі. У травні 1626 р. Кароль Корецький за 30 тисяч золотих заставив Андрію Зборовському місто і села Баболоки, Рудлів, Підложці та Підгайці¹³⁷, а в 1628 р. шляхтич перезаставив ці маєтки Стефану Немиричу¹³⁸.

¹²⁷ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 130, к. 262v; справа 132, к. 811–812v.

¹²⁸ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 130, к. 521–521v.

¹²⁹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 140, к. 752v–753.

¹³⁰ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 134, к. 786.

¹³¹ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 137, к. 623v–624.

¹³² ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 118, к. 336v, 500v–502.

¹³³ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 140, к. 266v–267.

¹³⁴ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 214, к. 441–441v.

¹³⁵ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 169, к. 196–196v.

¹³⁶ ЦДІАУК, фонд 25, опис 1, справа 248, к. 450; справа 249, к. 122v–124.

¹³⁷ ANK, AS, Teki rzymskie, sygn. XXXVII/46, к. 349–351.

¹³⁸ ANK, AS, Teki rzymskie, sygn. XXXVII/66, к. 429–430.

Отже, Торговиця у XVI – першій половині XVII ст. була приватним містечком, новий етап в історії якого започаткував представник князівської родини Корецьких Богуш. У подальшому містечко перебувало в руках князів Масальських, Лещинських, і, нарешті, Станіслава Казимира Беневського. У місті був замок, ринкова площа, передмістя, що, загалом, було характерним для міських поселень тогочасної Волині. Географічне розташування Торговиці було досить зручним, з'єднуючи її водними та сухопутними шляхами з воєводським центром та іншими містами, що у свою чергу сприяло розвитку торгівлі. Утім, населення міста здебільшого займалося сільськогосподарськими роботами, натомість ремісники слабо представлені у джерелах. Приблизно 8% міського населення були євреї, які активно займалися підприємницькою діяльністю, найперше орендами, заставами, лихварством. Торговиця, очевидно, отримала маґдебурзьке право, а очільником міського самоврядування був війт. Дотичним до судочинства був також урядник і власник міста, оскільки до нього йшла апеляція на судовий вердикт. Місто неодноразово здавалося в оренду та заставу. Опрацьовані джерела дають змогу твердити, що Торговиця була типовим містечком Волині ранньомодерної доби.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Archiwum Skarbu Koronnego, dział I, sygn. 31.

Metryka Koronna, sygn. 209.

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Archiwum Sanguszków, Teki rzymskie, sygn. XXXVII/46, sygn. XXXVII/66.

Archiwum Sanguszków, Teki arabskie, sygn. 116/18.

Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka, Viddil rukopysiv [Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Відділ рукописів]:

fond [фонд] 5, sprava [справа] 4048 II.

Rossiyskiy gosudarstvennyy arkhiv drevnikh aktov [Российский государственный архив древних актов]:

fond [фонд] 389, opis [опис] 1, delo [дело] 38, 198, 215.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [Центральний державний історичний архів України, м. Київ]:

fond [фонд] 25, opys [опис] 1, sprava [справа] 6, 10, 13, 14, 17, 18, 20–22, 28, 30, 33, 35, 38, 44, 51, 55, 57, 66, 70, 71, 75, 76, 83, 84, 86, 93, 94, 96–99, 103, 110, 112, 118, 121, 123, 130–132, 134, 137, 140, 145, 151, 156, 157, 160, 169, 170, 172, 184, 186, 200, 211, 214, 248, 249, 252, 258, 263, 265, 267, 268, 274, 276.

fond [фонд] 26, opys [опис] 1, sprava [справа] 1, 2, 8, 15.

fond [фонд] 28, opys [опис] 1, sprava [справа] 1.

Printed sources (Źródła drukowane)

- Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie*, t. 3, 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów 1890.
- Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavayemyy Vremennoyu kommissiyeyu dlya razbora drevnikh aktov, uchrezhdennoy pri kiyevskom, podol'skom i volynskom general-gubernatore*, cz. 7, t. 3, *Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoy Rossii*, Kiyev 1905 [Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе, cz. 7, t. 3, *Акты о заселении Юго-Западной России*, Киев 1905].
- Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izdavayemyy Vremennoyu kommissiyeyu dlya razbora drevnikh aktov, uchrezhdennoy pri kiyevskom, podol'skom i volynskom general-gubernatore*, cz. 8, t. 4, *Akty o zemlevladienii v Yugo-Zapadnoy Rossii XV–XVIII vv.*, Kiyev 1907 [Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе, cz. 8, t. 4, *Акты о землевладении в Юго-Западной России XV–XVIII вв.*, Киев 1907].
- и книга 3, wyd. L. A. Baliulis, Vilnius 1998.
- и книга 8, wyd. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995.
- и книга 9, wyd. K. Pietkiewicz, Vilnius 2002.
- и книга 7, wyd. I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius 2010.
- и книга 15, wyd. A. Dubonis, Vilnius 2002.
- и книга 22, wyd. A. Blauca, D. Vaschchuk, D. Antanavičius, Vilnius 2011.
- и книга 37, wyd. D. Baronas, Vilnius 2011.

Studies (Opracowania)

- Baranovich A.I., *Naseleniye predstepnoy Ukrainy v XVI v.*, w: *Istoricheskiye zapiski*, t. 32, Moskva 1950 [Баранович А.И., *Население предстепной Украины в XVI в.*, w: *Исторические записки*, t. 32, Москва 1950].
- Baturin A.P., *Podatnyye reyestry i izucheniye sdvigov v pol'skoy derevne XVII v.*, „Vestnik Leningradskogo universiteta. Istoriya. Yazyk. Literatura” 1978, 20, 4 [Батулин А.П., *Податные реестры и изучение сдвигов в польской деревне XVII в.*, „Вестник Ленинградского университета. История. Язык. Литература” 1978, 20, 4].
- Halecki O., *Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka*, Kraków 1915.
- Horn M., *Lokalizacja cechów i specjalności rzemieślniczych w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w latach 1550–1650*, „Przegląd Historyczny” 1970, 61, 3.
- Horn M., *Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w pierwszej połowie XVII w. Zagadnienia kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966.
- Horn M., *Zaludnienie województwa bełskiego w 1630 roku*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1960, 21.
- Krykun M.H., *Pytannia chyselnosti naselennia na Pravoberezhnii Ukraini druhoi polovyny XVI – seredyiny XVII st. u radianskii istoriohrafii*, „Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna” 1980, 16 [Крикун М.Г., *Питання чисельності населення на Правобережній Україні другої половини XVI – середини XVII ст. у радянській історіографії*, „Вісник Львівського університету. Серія історична” 1980, 16].
- Kuza A.V., *Drevnerusskiye gorodishcha X–XIII vv. Svod arkheologicheskikh pamyatnikov*, Moskva 1996 [Куза А.В., *Древнерусские городища X–XIII вв. Свод археологических памятников*, Москва 1996].

- Maciszewski J., Korecki Samuel, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972.
- Odnorozhenko O., *Heraldyka chleniv hospodarskoi rady velykoho kniazia Svydryhaila Olherdovycha*, w: *Studii i materialy z istorii Volyni*, red. V. Sobchuk, Kremenets 2012 [Однороженко О., *Геральдика членів господарської ради великого князя Свидригайла Ольгердовича*, w: *Студії і матеріали з історії Волині*, red. В. Собчук, Кременець 2012].
- Polekhov S., *Nasledniki Vitovta. Dinasticheskaya voyna v Velikom knyazhestve Litovskom v 30-e gody XV veka*, Moskva 2015 [Полехов С., *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва 2015].
- Polishchuk V., *Horodenska hilka kniaziv Masalskykh na Volyni u XVI st. (ruska tytulovana znat Velykoho kniazivstva Lytovskoho u strukturi shliakhetskoho zemlevolodinnia)*, „Ukrainskyi istorychnyi zhurnal” 2008, 2 [Поліщук В., *Городенська гілка князів Масальських на Волині у XVI ст. (руська титулована знать Великого князівства Литовського у структурі шляхетського землеволодіння)*, „Український історичний журнал” 2008, 2].
- Polishchuk V., *Kniazі Masalski na Volyni u XVI st. za dokumentamy Derzhavnoho istorychnoho arkhivu Lytvu*, Kyiv 2007 [Поліщук В., *Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви*, Київ 2007].
- Pryshchepa B., *Pohorynski mista v X–XIII st.*, Rivne 2016 [Прищепя Б., *Погоринські міста в X–XIII ст.*, Рівне 2016].
- Sobchuk V., *Vid korinnia do krony. Doslidzhennia z istorii kniazivskykh i shliakhetskykh rodiv Volyni XV – pershoi polovyny XVII st.*, Kremenets 2014 [Собчук В., *Від коріння до крони. Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст.*, Кременець 2014].
- Urzednicy Wolynscy XIV–XVIII wieku. *Spisy, oprac.* M. Wolski, Kórnik 2007.
- Yakovenko N., *Ukrainska shliakheta z kintsia XIV do seredyiny XVII stolittia. Volyn i Tsentralna Ukraina*, Kyiv 2008 [Яковенко Н., *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, Київ 2008].
- Zaiats A., *Miske suspilstvo Volyni XVI – pershoi polovyny XVII st.*, Lviv 2019 [Заяць А., *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, Львів 2019].
- Zaiats A., *Uriadnyky volynskykh pryvatnykh mist druhoi polovyny XVI – pershoi polovyny XVII stolit, „Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Istorychno-filosofskoi sektiі”* 2021, 274 [Заяць А., *Урядники волинських приватних міст другої половини XVI – першої половини XVII століть, „Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції”* 2021, 274].

NOTA O AUTORE

Andrii Zaiats – profesor, doktor nauk historycznych, profesor Katedry Historii Starożytnej Ukrainy i Archiwistyki Narodowy Uniwersytet Iwana Franki we Lwowie. Autor m.in. prac: *Урбанізаційний процес на Волині у XVI – I пол. XVII ст.* oraz *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.* (Львів 2019).

ABOUT THE AUTHOR

Andrii Zaiats – professor, PhD of historical sciences, professor of the Department of Ancient History of Ukraine and Archival Studies, Ivan Franko National University in Lviv. Author, among others, works: *Урбанізаційний процес на Волині у XVI – I пол. XVII ст.* and *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.* (Львів 2019).